

Jazyková politika a nacionalizmus

Terézia Ondrušová

Abstract

Language Policy and Nationalism. *By expressing something in a language means that we subscribe to the value system that the language represents. The choice of language has some informative value about us. The local, colloquial form of a particular language expresses that the speaker belongs somewhere. It is connected with the problem of national identity this paper deals with in the next part. The example of language policies in Turkey and Norway show us that the language policy can be an instrument of nationalism.*

Keywords: language, language policy, national identity, nationalism.

Kľúčové slová: jazyk, jazyková politika, národná identita, nacionalizmus.

Úvod

Hlavným cieľom príspevku je analýza vzťahu jazykovej politiky a nacionalizmu. Vychádza z predpokladu, že nacionalizmus často využíva jazykovú politiku ako svoj nástroj. Jazyk je totiž súčasťou národnej identity, čoho dôkazom sú aj rôzne konflikty o charakter štátneho jazyka v období vzniku Slovenskej republiky. Na analýzu tohto vzťahu využijem metódu komparácie. Na príklade jazykových politík Turecka a Nórska sa v príspevku snažíme dokázať, že jazyková politika zohráva v zahraničnej politike štátu dôležitú úlohu. Nacionalizmus úzko súvisí s národnou identitou, preto sa príspevok v prvej časti zaoberá jej charakteristikou.

Hodnotový systém

Tým, že niečo vyjadríme v nejakom jazyku znamená, že sa hlásime k hodnotovému systému, ktorý daný jazyk reprezentuje. Výber jazyka má o nás určitú výpovednú hodnotu. Miestna, hovorová forma určitého jazyka vyjadruje to, že hovoriaci niekam patrí (Calvet, 1998). Je teda znakom sociálneho alebo geografického umiestnenia. Medzi hovorovou a všeobecnou, bezpríznakovou formou jazyka vzniká konflikt, ktorý môže

viest' až k zániku jednej z týchto foriem. Väčšina ľudí sa totiž snaží zbaviť hovorovej formy a prispôbiť sa všeobecne uznávanej norme, ide totiž o takú formu jazyka, ktorá má moc. Všeobecná, bezpríznamová forma je vnímaná ako neutrálna forma jazyka, ku ktorej sa približujú hovorové formy.

Národná identita

Phillipson rozlišuje národnú identitu, ktorú jednotlivec získava ako príslušník určitého štátu, duálnu identitu v prípade, že príslušník daného štátu patrí k niektorej národnostnej menšine, alebo je v danej krajine imigrantom (Phillipson 2006). Odmieťa sa „ideológia“ monolingvalizmu, ktorá v povedomí ľudí vytvára spojenie jazyk – národ – krajina, čiže identitu. Ide o identitu, ktorú ľuďom sprostredkúva štát. Je to predstava, podľa ktorej má každý jazyk svoj presný názov a každý občan daného štátu rozpráva jedným takým jazykom. Jednojazyčnosť je tak charakteristickou črtou obyvateľstva určitého štátu (Blommaert 2006). Dnešná spoločnosť považuje veľké jazyky za „kolesá modernosti“ a malé za „nosičov identity“ (May 2006).

Znakom kritického prístupu k jazykovej politike jazykový kolonializmus, kedy je identita „kolonializovaná“ po strete s trhovým mechanizmom a kapitalistickou spoločnosťou. Následkom tohto stretnutia dochádza k strate kultúry a identity (Tollefson 2006). Blommaert ponúka inú predstavu identity – chápe ju ako škálu rôznych identít a odlišuje ju od „národnej identity“, ktorú jednotlivcovi prisudzuje štát (Blommaert 2006). Otázkou zostáva, do akej miery sa príslušníci menšiny štátu a imigranti majú kultúrne a jazykovo prispôbiť, alebo či majú právo na prejavy vlastnej kultúry a vlastného jazyka.

Jazyková politika a nacionalizmus

S národnou identitou úzko súvisí nacionalizmus. Viacjazyčnosť je obhajovaná argumentom, že monolingvalizmus je nesprávne vnímaný ako fakt a nie ako ideológia a naopak, fakty podporujúce viacjazyčnosť spoločnosť odmieta (Blommaert 2006). Táto ideológia má podľa neho niekoľko následkov:

Ovplyvňuje jazykovú politiku, školstvo, a tým celkový verejný život. Jazyková politika je vždy založená na určitej ideológii, predstavách, ako by mala vyzeráť jazyková štruktúra v danom štáte alebo oblasti a aká forma

jazyka by sa mala používať. Často sa aj za deklarovanou viacjazyčnosťou skrýva nacionalisticky orientovaná jazyková politika.

Podľa mnohých autorov je jazyková rôznorodosť fakt, ktorý je potrebné rešpektovať, a nie problém. Naopak, nerešpektovanie jazykovej rôznorodosti sa chápe ako porušovanie základných ľudských práv a takýto prístup označuje jazykovou genocidou, keďže následkom môže byť jazyková, kultúrna, ak nie mentálna ujma, a to najmä u detí (Skutnabb-Kangas 2006).

Na zmiešaných manželstvách a na rodinách imigrantov sa odrážajú problémy celej spoločnosti. Rodina odzrkadľuje jazykový konflikt, ktorý ju obklopuje. Na príklade krajín s koloniálnou minulosťou sa dá vidieť, že vojna jazykov je len jedným z aspektov inej vojny. Po oslobodení sa z cudzej nadvlády opäť smerujú k monolingvalizmu – v prípade Indie sa dá podľa neho pozorovať presadzovanie hindčiny, hoci z praktických dôvodov sa používa aj angličtina, v Číne sa presadzuje jazyk Putonghua. Tieto snahy vedú k potvrdeniu rozdielu medzi štátom a národom a rozdielu medzi oficiálnym jazykom a národnými jazykmi (Calvet 1998).

Tak napríklad jazyková revolúcia v Turecku bola len dôsledkom politických zmien. V roku 1923 bol Mustafa Kemal zvolený za prezidenta. Jeho politika bola zameraná svetsky a protiotomansky, s cieľom modernizovať krajinu. V tom čase sa v Turecku používala arabská abeceda a turecký jazyk obsahoval veľa výpožičiek z arabčiny a perzštiny, čím bol nezrozumiteľný pre veľkú časť obyvateľstva. V rámci „jazykovej reformy“ sa v roku 1928 začala používať latinka, následne bolo potlačené vyučovanie arabčiny a perzštiny, presadilo sa čítanie Koránu v turečtine a nie v arabčine. Išlo vtedy predovšetkým o boj proti islamskej tradícii (Calvet, 1998).

Moderné Turecko Mustafu Kemala

Po páde Osmanskej ríše v roku 1918 bol Mustafa Kemal rýchlo konfrontovaný s vojenskými konfliktmi. Po svojom zvolení do funkcie prezidenta republiky v roku 1923 prešiel politikou modernizácie a sekularizácie tureckého štátu. Kemalistická forma moci našla svoje právne vyjadrenie v ústave z 20. apríla 1924. Podľa článku 2 tejto ústavy bolo Turecko považované za „republikánske, nacionalistické, ľudové, intervencionistické, sekulárne a revolučné“. Tieto charakteristiky určovali ideologický obsah Republikánskej ľudovej strany, ktorá bola podľa Mustafu Kemala ako jediná strana tolerovaná. Ēru ríš založených na náboženskom základe považoval za ukončenú a zároveň odmietol ideologickú nadvládu

islam nad svojou krajinou; v skutočnosti odmietol islam v politickom riadení štátu. Turecko sa stalo prvým „sekulárnym moslimským štátom“. Na tento účel bolo potrebné opustiť pojem multietnickej moslimskej ríše v prospech v podstate tureckého a sekulárneho nacionalizmu.

Kemalistická historiografia interpretovala Osmanskú ríšu ako „arabsko-islamskú nadvládu“, z ktorej mali byť Turci „oslobodení“ vďaka politickému zásahu Mustafu Kemala. Ten sa domnieval, že reorganizácia tureckého štátu musí prejsť radikálnou jazykovou zmenou, to znamená podporou nového tureckého jazyka. Nový turecký štát bol tiež založený na svetskej túžbe modernizovať a západizovať spoločnosť, spoliehajúc sa na prudký nacionalizmus, ktorý zaistil súdržnosť tureckej spoločnosti (Haig, 1996).

Čo sa týka jazyka, cieľom bolo prispôsobiť arabskú abecedu bežnému jazyku Turkov pridaním niektorých výrazných znakov pre samohlásky. Málo Turkov sa však odvážilo verejne tvrdiť, že by sa malo upustiť od arabskej abecedy. V skutočnosti nejde o dominantnú ideológiu puristickej školy (Tasfiyeciler), ale o ideu „Turkistov“ (Türkçüler) zoskupených za Ziya Gökalp (1876-1924), ktorí mali v úmysle udržať arabské a perzské slová dobre integrované do bežnej slovnej zásoby spoločného jazyka.

Aj keď bola opozícia voči latinizácii abecedy dôležitá, prijatie latinskej abecedy Azerbajdžanom 22. júla 1922 ešte viac oživilo vojnu v písaní. Stúpenci latinizácie v Turecku sa stali oveľa početnejšími ako predtým. Písmo, ktoré sa malo prijať, sa však muselo vybrať pre jeho schopnosť prekladať zvuky hovoreného jazyka; niet pochýb o jednoduchom prepise osmanského písma. Inými slovami, nové hláskovanie (imlâ) muselo byť fonetické, to znamená, že slová sa mali písať tak, ako boli vyslovované. V roku 1928 Mustafa Kemal vytvoril „lingvistickú komisiu“, ktorej úlohou bolo vyvinúť tureckú abecedu prispôbenú latinskej abecede a „očistiť“ slovnú zásobu. Tvrdil, že nezávislý štát by mal mať svoj národný jazyk.

1. novembra 1928 Ankarské národné zhromaždenie prijalo zákon o novej abecede založený na latinskej abecede (vyvinutý rakúskymi lingvistami) v súlade s pravidlami nemeckej fonetiky s doplnením písmen [ç] (spoluhláska tch), [ğ] (predĺženie predchádzajúcej samohlásky: yoğurt = [yo: ourt]), [ö] a [ü]. Turecká abeceda pozostáva z 29 písmen: 21 spoluhlások a 8 samohlások. Písmená -x a -q v turečtine neexistujú. Zámerom nového pravopisu bolo, aby bolo čisto fonetické, čo znamená, že písmeno musí vždy zodpovedať zvuku. V dôsledku toho je rozdiel medzi písaným a hovoreným jazykom v turečtine minimálny, písaný jazyk odráža hovorený jazyk. Nakoniec, v porovnaní s jazykmi ako francúzština alebo angličtina, je turecko-latinská abeceda uznávaná ako jedna z najdokonalejších v súčasných písacích systémoch (Lionel 2020).

Následne po tureckých stopách nasledovali ďalšie národy. V Azerbajdžane bol dokonca v roku 1926 v Baku vytvorený ústredný výbor s cieľom zjednotiť rôzne abecedy týchto národov založené na latinčine. Nová „zjednotená abeceda“ bola navrhnutá a prijatá Azerbajdžanom, Uzbekistanom a Turkménskom v priebehu desaťročia.

Jazyková reforma v Nórsku

V polovici 16. storočia dochádza v Nórsku v dôsledku reformácie nariadenej dánskym kráľom v rámci únie, ktorá existuje od roku 1380 s Dánskom, veľký rozdiel medzi písaným a hovoreným jazykom. Ako písaný jazyk nahradila tradičný rodný nórsky jazyk dánčina, pričom hovorený jazyk ľudí sa roztrieštil na početné dialekty (Haugen 1966).

Okolo roku 1800 sa vytvorila elitná nóřčina, ktorej základom sa z lexikálneho a morfológického hľadiska stala dánčina, výslovnosť však bola nórska. Týmto jazykom však hovorili len 3–4 percentá z celkovej populácie. Rozpad únie s Dánskom a vstup Nórska do voľnejšej únie so Švédskom malo za následok vznik štátu v roku 1814, spisovným jazykom však prakticky zostala dánčina, ktorá sa volala "dansk-norsk". V roku 1853 vytvoril Ivar Aasens na základe porovnania viacerých nářečí landsmal, ktorý sa stal rovnocenným jazykom s dánčinou. Knud Knudsen vytvára na základe ponóřčenia dánčiny riksmal. Na nórsku výslovnosť sa aplikoval nový ortografický systém, aby sa odlišila od dánskej. Od roku 1929 sa pre riksmal používa pomenovanie bokmal (knižný jazyk), ktorý od súčasnej dánčiny odlišuje najmä výslovnosť a nynorsk (nová nóřčina), ktorá je reformovaným landsmalom. V priebehu 20. storočia bolo uskutočnených sedem jazykových reforiem. Posledná ôsma reforma vstúpila do platnosti 1. júla 2005 (Askedal 2007).

Bokmal a nynorsk sú rovnocennými jazykmi. Obidve varianty však majú veľa dialektov. Pre väčšinu Nórov je bokmal materinským jazykom, ale keďže 10 až 15 percent obyvateľstva uvádza ako svoj materinský jazyk nynorsk, oficiálne dokumenty, skúšky atď. sú povinne dvojjazyčné. Z geografického hľadiska sa používa nynorsk najmä na západe Nórska. Nie je však dialektom, ale druhým variantom úradného jazyka.

Záver

Na príklade Turecka a Nórska sa dá poukázať na úzky vzťah medzi nacionalizmom a jazykovou politikou – posilnenie jazyka je väčšinou nástrojom posilnenia štátu. Ustanovenie nórciny malo za cieľ dostať sa spod nadvlády Dánska, v prípade Turecka išlo o dištancovanie sa od Otomanskej ríše. Treba zdôrazniť, že jazyková situácia v Turecku sa do rovnakej miery ako v Nórsku za 150 rokov zmenila v Turecku len za 15 rokov. V Nórsku boli totiž použité demokratické prostriedky, v Turecku autoritatívna moc. V obidvoch prípadoch však bola podstatná myšlienka, že štát, národ a jazyk sú to isté. Môžeme preto konštatovať, že nacionalizmus často využíva jazykovú politiku ako svoj nástroj.

Literatúra

- ASKEDAL, J. O. (2007): *Ideologische Kontroversen in der norwegischen Sprachentwicklung seit 1800*, <https://www.ni.hu-berlin.de/de/-konf/henriksteffens/archiv-hsv/ss08/askedal_kontroversen.pdf> [12. 8. 2020].
- BLOMMAERT, J. (2006): Language Policy and National Identity. In: RICENTO, T. (ed.): *An Introduction to Language Policy Theory and Method*. Malden MA USA: Blackwell Publishing, s. 238-254.
- CALVET, L. J. (1998): *Language Wars and Linguistic Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- LIONEL, J. (2020): *Turquie. Histoire sociolinguistique de l'Empire ottoman et de la Turquie modern*, <https://www.axl.cefan.ulaval.ca/asie/turquie_2H1St.htm> [10. 8. 2020].
- HAIG, G. (1996): Sprachkontakt und Sprachpurismus am Beispiel der türkisch-osmanischen Sprache. In: *Rostocker Beiträge zur Sprachwissenschaft 2*. Rostock: Philosophische Fakultät, s. 59-89.
- HAUGEN, E. (1966): *Language Conflict and Language Planning. The case of modern Norwegian*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.
- MAY, S. (2006): Language Policy and Minority Rights. In: RICENTO, T. (ed.): *An Introduction to Language Policy Theory and Method*. Malden MA USA: Blackwell Publishing, s. 255-272.
- PHILLIPSON, R. (2006): *Why more action on language policy is urgently needed – in the unfree European linguistic market*. Rukopis prednášky

z Plenárneho zasadnutia Národného konventu o EÚ z 12. júna 2006 v Bratislave, s. 2.

SKUTTNAB-KANGAS, T. (2006): Language Policy and Linguistic Human Rights. In: RICENTO, T. (ed.): *An Introduction to Language Policy Theory and Method*. Malden MA USA: Blackwell Publishing, s. 273-291.

TOLLEFSON, J. W. (2006): Critical Theory in Language Policy. In: RICENTO, T. (ed.): *An Introduction to Language Policy Theory and Method*. Malden MA USA: Blackwell Publishing, s. 42-59.

Kontakt:

Ing. Mgr. Terézia Ondrušová, PhD.

Katedra nemeckého jazyka

Department of German Studies

Fakulta aplikovaných jazykov

Faculty of Applied Languages

Ekonomická univerzita v Bratislave

University of Economics Bratislava

Email Address: terezia.ondrusova@euba.sk